

Schopnost žáků nominalizovat vedlejší větu přívlastkovou

Marek Bajger

PedF UK v Praze, marek.bajger@pedf.cuni.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou nominalizace vedlejší věty přívlastkové pomocí deverbálního adjektiva v pozici postponovaného shodného přívlastku. Studie reaguje na opakovaně zaznamenanou nízkou úspěšnost při řešení úloh tohoto typu v testech jednotné přijímací zkoušky z českého jazyka. Empirická část vychází jednak z analýzy více než 400 000 žákovských odpovědí v testech jednotné přijímací zkoušky v letech 2021–2023, jednak z vlastního výzkumného šetření provedeného u žáků druhého stupně základní školy, střední odborné školy a víceletého gymnázia. Výsledky ukazují, že obtíže s nominalizací vedlejších vět přívlastkových se vyskytují napříč všemi sledovanými ročníky a typy škol. Jako problematické se ukazuje zejména užití deverbálního adjektiva v náležité pádové formě.

Klíčová slova: nominalizace, přívlastek, vedlejší věta přívlastková, přijímací zkoušky

The Ability of Students to Nominalize Relative Clauses

Abstract

The paper addresses the issue of nominalization of relative clauses through deverb-al adjectives in the position of a postposed agreeing attribute. The study responds to the repeatedly observed low success rate in solving tasks of this type in the Czech language unified entrance examination. The empirical part is based both on an analysis

of more than 400,000 students' responses in the unified entrance examination tests from 2021–2023 and on the author's own research conducted among lower secondary school students, vocational secondary school students, and students of multi-year grammar schools. The results show that difficulties with the nominalization of relative clauses occur across all examined grade levels and types of schools. Particularly problematic is the use of deverbal adjectives in the appropriate case form.

Key words: nominalization, attribute, relative clause, entrance exams

Úvodem

Očekávaným výstupem výuky syntaxe by měl být rozvoj žákovy gramatické kompetence a rozvoj kompetencí komunikačních, k tomu je však nezbytné u žáků rozvíjet jak schopnost porozumění čtenému, tak schopnost orientovat se v gramatické stavbě daného jazyka. Jak upozorňuje Vaňková (2021/2022, s. 60), nesmí výuka syntaktického učiva zůstat pouze u „určování, jen samoučelného pojmenovávání jednotlivých druhů vedlejších vět (příp. větných členů)“ a nelze opominout to podstatné, čímž je „uvědomování si skutečnosti, že těmito výrazy (ať už větnými, či nevětnými) vždy vyjadřujeme určité významy, že pomocí těchto výrazů vysvětlujeme a vnímáme souvislosti mezi jevy, ději, okolnostmi či stavby.“ (Ibid.)

V naší praxi jsme zaznamenali oblast syntaktického učiva, jež žákům činí obtíže, a to specifický typ přívlastku. Studie se věnuje tomuto větnému členu u žáků základní, střední školy a žáků obdobných ročníků víceletých gymnázií. Nižší úspěšnost při jeho identifikaci zjistil i výzkum Chvála & Šmejkalové (2018). V této studii sledujeme pouze konkrétní úlohy testů jednotné přijímací zkoušky (dále JPZ), a to úlohy zaměřující se na užití deverbálního adjektiva v pozici postponovaného shodného přívlastku. Jedná se o adjektiva pojmenovávající děj motivujícího slovesa jako vlastnost (příznak) – zachovávají si však slovesný rod, vid a vyjadřují relativní čas, zároveň si zachovávají rekcí a celkově valenci motivujícího slovesa (MČ 1, 1986, s. 321; Rusínová, 2017), takové konstrukce vznikají nominalizací vedlejší věty (dále také VV) přívlastkové.¹

Termínem nominalizace rozumíme v české lingvistice operaci, při níž nahrazujeme verbum finitum (sloveso ve tvaru určitém) syntaktickou konstrukcí, jejíž jádro tvoří výraz vytvořený od původního slovesa – v této práci deverbální adjektivum (Karlík, 2017). Pro výsledek procesu nominalizace užíváme v tomto textu termín *nominalizát*². Z významového hlediska vnímáme nahrazení vedlejší věty určitého druhu jejím nevětným

---

¹ V současných testech JPZ jsme zaznamenali, že z původních dvou podúloh zaměřujících se na zápis správné pádové formy postponovaného shodného přívlastku tvůrci přijímacích testů v posledních letech věnují této problematice pouze jednu podúlohu.

² Jde o novotvar, jež zde užíváme pro stručnost, bez nároku na terminologizaci.

vyjádřením jako ekvivalentní, jelikož užitím kondenzovaného³ sdělení dosáhneme téměř stejného komunikačního cíle jako souvětným vyjádřením (Jelínek, 2017). Je nicméně zřejmé, že takto zhuštěná výpověď vyžaduje od čtenáře, případně příjemce informace jistou míru vyvozování či dointerpretování obsahu (ibid.).

Cíle a metody

Na základě vlastní praxe a následné analýzy dat konkrétní úlohy testů JPZ jsme zaregistrovali vysokou chybovost v oblasti užívání gramaticky náležitých tvarů v nominalizovaných konstrukcích. Analýza žákovských odpovědí v testech JPZ na 4leté obory vzdělávání v letech 2021–2023 (celkem 409 541 žákovských odpovědí) odhalila, že úspěšnost žáků při řešení této úlohy se pohybuje okolo 46 %. Z těchto dat lze však pouze zjistit informaci o tom, zda žák zapsal odpověď *správně*, *špatně*, případně že odpověď *vynechal*. Z dat tak nebylo možno vyčíst odpovědi na zcela zásadní otázku, tedy který typ chyb se v zápisech žáků objevuje.

Cílem našeho výzkumu tak bylo identifikovat, kde v procesu nominalizace vedlejší věty přívlastkové dochází k žákovu pochybení, jehož výsledkem je chybný tvar výsledného nominalizátu vedlejší věty. Zároveň bylo naším cílem zjistit, zda jsou žáci schopni samostatně provést nominalizaci takovým způsobem, aby byl zachován smysl původní výpovědi.

Oblast jsme se rozhodli podrobit podrobnějšímu zkoumání. Data vlastního výzkumu byla sbírána formou testového zadání, jež sledovalo tři oblasti výrazně se podílející na správném utvoření deverbálního adjektiva, a to: I. schopnost identifikovat vztah mezi přívlastkem a rozvíjeným substantivem, II. schopnost určit gramatické kategorie substantiva i deverbálního adjektiva v dané větné struktuře, III. schopnost samostatně převést vedlejší větu přívlastkovou ve větný člen. V tomto příspěvku však věnujeme primárně pozornost pouze schopnosti převést vedlejší větu ve větný člen. Do výzkumného šetření byli zapojeni žáci osmých a devátých ročníků základních škol a žáci obdobných ročníků víceletého gymnázia. Dále jsme pozornost zaměřili na žáky prvního a druhého ročníku střední odborné školy a žáky obdobných ročníků víceletého gymnázia. Jednou třídou byli zastoupeni žáci septimy.⁴

Úlohy zadávané žákům byly koncipovány tak, aby obsahovaly co nejméně terminologie. Žákům nebylo např. specifikováno, že výsledkem převedení vedlejší věty má být větný člen přívlastek. Na některé negativní důsledky spojené se zatížením žáků terminologií upozorňují např. Štěpáník & Slavík (2017, s. 58), kteří zmiňují, že „se u některých

³ „Termín kondenzace vyhovuje lépe z hlediska stylistické funkce, termín nominalizace z hlediska syntaktického“ (Jelínek, 2017).

⁴ Do výzkumné sondy bylo zapojeno celkem 405 respondentů, kteří pocházeli ze Středočeského kraje, Zlínského kraje a Prahy. Sběr dat probíhal v únoru a březnu 2024.

[žáků] projevuje blok vyvolaný edukací a dochází ke střetu přirozeného vnímání jazyka a gramatického popisu“.

Výzkumný dotazník kopíroval tři oblasti uvedené již výše. Zatímco části zaměřené na problematiku skladebních dvojic a na gramatické kategorie se neukázaly být po provedené pilotáži defektní, část zaměřená na nominalizaci vedlejší věty byla pro žáky značně obtížná, a žáci tak nebyli schopni VV nominalizovat. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli namísto původního souvětí užít pouze souvětí reformulované, jež obsahuje rozvíjené substantivum, ale eliminuje jevy (vložená věta) ztěžující žákům provedení nominalizace (např. *Organismům, které se vyskytují na určitém omezeném území, se říká endemity.* → ...*organismům, které se vyskytují na určitém omezeném území...*). Upravené testové zadání jsme opětovně pilotovali a potvrdili si, že žáci jsou s těmito upravenými příklady schopni pracovat, neboť jsou pro ně srozumitelnější. Vyvarovali jsme se tak odpovědi, které pouze jiným způsobem reformulovaly souvětí původní (např. *Organismům na území se říká endemity. / Endemity jsou organismy na určitém území.* apod.).

Výsledky

V první části jsme se zaměřovali na schopnost žáků identifikovat vztah mezi postponovaným shodným přívláskem a jeho substantivem. Hájková (2021) uvádí, že již žáci na prvním stupni základní školy jsou schopni vnímat vztahy mezi větnými členy, naše praxe však naznačuje, že žáci nejsou schopni v některých případech vztah postponovaného přívlásku se substantivem bezpečně identifikovat.

Žákům byly předloženy čtyři konstrukce, v nichž byl vyznačen postponovaný shodný přívlástek, a úkolem žáků bylo najít a zapsat rozvíjené substantivum k vyznačenému přívláskému. Naše studie potvrzuje, že žáci jsou schopni identifikovat vztah substantiva a na něm závisícího přívlásku v případě, že se postponovaný přívlástek nachází těsně za svým substantivem a toto substantivum je ve větněčlenské platnosti podmětu: *Sněmovna, zabývající se návrhem zákona, usedla do lavic.* V takové konstrukci se nejvíe jako komplikující faktor ani fakt, že je přívlástek od substantiva oddělen interpunkčním znaménkem.

Nižší úspěšnost jsme registrovali u příkladu, v němž bylo rozvíjeným členem příslovecně určená a celá skladební dvojice se nacházela na začátku větné struktury, rozdíl však nepovažujeme za markantní: *Z ohniště vyhaslého po bouřkové přeháňce stále sálalo teplo.*

Naše studie zaznamenala neúspěšnost žáků u příkladů, v nichž nestojí skladební dvojice na začátku větné struktury. Nejvýrazněji pak žáci chybovali u příkladu, v němž jsou mezi substantivum a přívlástek vloženy další členy znesnadňující identifikaci tohoto vztahu: *Aktuálně platná kodifikace je uváděna zejména v jazykových učebnicích pro základní, střední a vysoké školy schválených Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.*

Z výzkumného šetření vyvozujeme, že pro žáky je ztěžujícím faktorem při identifikaci vztahu substantivum–přívlastek jednak pozice skladební dvojice ve větné struktuře, jednak vzdálenost substantiva a jeho přívlastku.⁵ Domníváme se, že pozice větných členů, resp. pozice vyznačeného přívlastku k substantivu je jedním z hlavních vodítek při určování dominujícího členu. Vnímáme i problematičnost samotného deverbálního adjektiva, neboť jsme zaznamenali významný počet žáků, kteří jej považovali za slovesný tvar.

Druhou oblastí, kterou naše výzkumná sonda sledovala, byla schopnost žáků určit mluvnické kategorie jmen, konkrétně substantiva a deverbálního adjektiva v pozici postponovaného přívlastku. Žákům byly předloženy čtyři příklady, žáci tak určovali pád, číslo a rod (určení životnosti u mužského rodu se objevilo jen v jednotkách odpovědí) u celkem osmi výrazů. Některé příkladové věty se shodovaly s těmi, které měli žáci za úkol nominalizovat, případně těmi, ve kterých hledali syntakticky nadřazené substantivum k vyznačenému přívlastku.

Zatímco žáci poměrně bez problému zvládli určit všechny mluvnické kategorie substantiva, s určením gramatických kategorií deverbálního adjektiva v pozici postponovaného shodného přívlastku měli výrazné obtíže. Celková úspěšnost při určování pádu, čísla a rodu u substantiv se pohybovala přibližně okolo 90 %, u deverbálních adjektiv činila úspěšnost souhrnně 60 %.⁶ Výsledky našeho šetření tak potvrzují nižší úspěšnost určování mluvnických kategorií u adjektiv, v minulosti se této problematice věnoval např. Adam (2018).⁷

Nejrozsáhlejší část výzkumného dotazníku, kterou považujeme za stěžejní, byla věnována právě nominalizaci vedlejších vět. Žákům bylo v zadání představeno, jakým způsobem se vedlejší věta nahrazuje větným členem tak, aby byl zachován původní význam výpovědi (...*poslanci, kteří jsou odpovědní za daňový balíček*... → ...*poslanci odpovědní za daňový balíček*...), a byli instruováni k převedení vyznačené vedlejší věty ve větný člen *Vedlejší větu přetvořte na větný člen tak, aby byl zachován původní význam*.

Úkolem žáků bylo nominalizovat celkem deset vedlejších vět v redukováných souvětích, z nichž sedm příkladů bylo zaměřeno na nominalizaci vedlejší věty, jejímž výsledkem byl tvar aktivního deverbálního adjektiva, tři se zaměřovaly na nominalizaci s výsledným tvarem pasivního deverbálního adjektiva. Co se pádových forem výsledného nominalizátu týče, dvakrát byl zastoupen nominativní a genitivní tvar, třikrát tvar lokálu a po jednom příkladu byla zastoupena forma dativu, akuzativu a instrumentálu. Níže uvádíme jednotlivé příkladové věty, za nimi pak očekávané řešení nominalizace.

⁵ V této oblasti vnímáme potřebu podrobit naše předpoklady dalšímu zkoumání, jelikož výzkumná sonda pracovala s omezeným počtem příkladů.

⁶ Je však nutné upozornit na výrazný rozdíl v úspěšnosti mezi jednotlivými ročníky a typy škol. Zatímco žáci tercie dosahují přibližně 63 %, žáci 8. ročníku základní školy jsou úspěšní pouze ve 37 %. Podobný trend lze pozorovat i u vyšších ročníků – úspěšnost žáků kvarty činí téměř 90 %, žáci 9. ročníku základní školy dosáhli jen 30 %. Nejvýraznější obtíže mají žáci při určování kategorie pádu.

⁷ Blíže se této oblasti budeme věnovat v některém z našich dalších příspěvků.

Chybná řešení žákovských odpovědí jsou uvedena a popsána pod jednotlivými příklady. U odpovědí, jež se neshodují s očekávaným řešením, ale při vyhodnocování jsme je považovali za přijatelné, tuto informaci explicitně uvádíme.⁸

S nominalizací VV, jejímž výsledkem byl nominalizát ve tvaru **nominativu**, neměli žáci většinou potíže a zapisovali jej v gramaticky náležité formě.

- 1) ...*bubnoval tam zavlažovací systém, který kropil fotbalové hřiště...* → ...*bubnoval tam zavlažovací systém kropící fotbalové hřiště...*
- 2) ...*obyvatelé starší 65 let, kteří žijí v okrese Kladno...* → ...*obyvatelé starší 65 let žijící v okrese Kladno...*

Pro některé žáky byla však i nominativní forma obtížná a uchýlovali se k nesprávným odpovědím. Ve svých zápisech užívali nenáležitý či neexistující tvar adjektiva (...*bubnoval tam zavlažovací systém kropující / kropijící⁹ fotbalové hřiště...* // ...*obyvatelé starší 65 let žijoucí / živících v okrese Kladno...*), náležitého tvaru adjektiva, které se však nacházelo v antepozici (*kropící systém fotbalové hřiště // žijící obyvatelé v okrese Kladno*), slovesného tvaru (...*obyvatelé starší 65 let žijí / žijou v okrese Kladno...* // ...*bubnoval tam zavlažovací systém a kropil / vlašil fotbalové hřiště...*), případně správného adjektiva v jiné pádové formě (...*bubnoval tam zavlažovací systém kropícím fotbalovým hřištěm...* // ...*obyvatelé starší 65 let žijících v okrese Kladno...*).

S příkladem, jehož výsledkem byla **akuzativní** forma deverbálního adjektiva, neměla většina respondentů výrazné potíže, a mnoho z nich tak provedlo náležitou nominalizaci VV.

- 3) ...*viděl toho zloděje, který utíkal se svým lupem...* → ...*viděl toho zloděje utíkajícího se svým lupem...*

Část žáků se pokusila o nominalizaci pomocí infinitivu, což bychom v kontextu naší výzkumné sondy mohli považovat za náležitou nominalizaci, neboť žákům nebylo upřesněno, že má být nominalizát ve větněčlenské platnosti přívlastku¹⁰ (...*viděl toho zloděje utíkat se svým lupem...*). Je třeba poznamenat, že se jedná o 12 % odpovědí z celkového vzorku. Nejčtenějšími chybnými odpověďmi bylo adjektivum v nenáležitě

---

⁸ Číslování příkladů zde uvádíme pro přehlednost, nesouvisí s číslováním v dotaznících, z jejichž výsledků vycházíme; pro stručnost uvádíme zkrácené verze žákovských odpovědí.

⁹ Zápis tohoto výrazu jsme zaznamenali jak u rodilých mluvčích ze Středočeského kraje, Zlínského kraje, tak u jednoho respondenta, jenž byl původem z Ukrajiny. Autor děkuje anonymnímu recenzentovi za poznámku o možném ovlivnění výsledného tvaru nominalizátu dialektem respondentů.

¹⁰ Jsme si vědomi komplikovanosti řešení nominalizace tohoto příkladu. Jednak výsledkem nominalizace VV pomocí infinitivu je větný člen doplněk, jednak užití zájmena *svůj* může odkazovat jak k subjektu přísudku *viděl*, tak subjektu kondenzované věty.

pádové formě, přičemž největší zastoupení má forma nominativní (...*viděl toho zloděje utíkající se svým lupem...*), v nižších jednotkách jsme pak zaznamenali pádovou formu lokálu/instrumentálu (...*viděl toho zloděje utíkajícím se svým lupem...*). I u tohoto příkladu se vyskytovaly zápisy anteponovaného přívlastku (...*viděl toho utíkajícího zloděje se svým lupem...*).

U **instrumentální** pádové formy jsme zaznamenali početnou variantnost, celkem 28 různých zápisů.

- 4) ...*s knihami, které ilustroval Josef Lada...* → ...*s knihami ilustrovanými Josefem Ladou...*

Poměrně četné zastoupení mají „pseudonominalizace“ pomocí trpného přičestí. Tato skutečnost nasvědčuje pravděpodobně i tomu, že si žáci neuvědomují významový rozdíl mezi trpným přičestím a jeho adjektivizovanou podobou (...*s knihami ilustrovaný Josefem Ladou...*). Žáci se ve svých zápisech odchýlili od původní zadané struktury (*s knihami Josefa Lady / ilustrátora*), užili nenáležitě pádové formy (*s knihami ilustrujících Josefem Ladou*), případně užili anteponovaný přívlastek (*s ilustrovanými knihami od Josefa Lady*).

Příklady s **lokální** pádovou formou substantiva s užitím předložky *po* žáci řešili s 54% úspěšností.

- 5) ...*Ryanairu se po ztrátách, které byly způsobeny pandemií...* → ...*Ryanairu se po ztrátách způsobených pandemií...*
- 6) ...*po propadech, které byly spojeny s poklesem cestování...* → ...*po propadech spojených s poklesem cestování...*

U příkladu 6 jsme zaznamenali celkem 35 různých variant zápisu. Opět se objevovaly zápisy adjektiva v nominativu/akuzativu, aniž by si respondenti uvědomili, že se neshoduje s rozvíjeným substantivem (*po ztrátách způsobené*). Žáci u 5. i 6. příkladu užívali i instrumentální formu pravděpodobně pod vlivem tvaru substantiva nacházejícího se za tímto přívlastkem, což bychom mohli vnímat jako nemotivovanou odchylku od větné stavby (...*Ryanairu se po ztrátách způsobenými pandemií... // ...po propadech spojenými s poklesem cestování...*). U příkladu 6, podobně jako výše, registrujeme i zápis trpného přičestí, a to jak v pozici slovesného přísudku ve spojení se slovesem *být*, tak bez něj (...*po propadech byly spojeny s poklesem cestování // ...po propadech spojeny s poklesem cestování...*).

Rapidní pokles ve schopnosti provést nominalizaci jsme zaznamenali u **lokálního** tvaru bez předložky *po*, pouhých 15 % správných odpovědí.

7) ...i v oddílu, který se věnuje mikrobiologii... → ...i v oddílu věnujícím se mikrobiologii...

V analyzovaném příkladu se projevuje tendence k chybnému zápisu pádové formy. Předpokládáme, že žáci mohli být ovlivněni zejména tvarem substantiva, které má v lokálu singuláru homonymní tvar s genitivem i dativem singuláru. Těmto pádovým formám tak žáci pravděpodobně přizpůsobovali i nominalizát. Žáci však kromě náležitého tvaru pracovali i s adjektivem odvozeným od výrazu z vedlejší věty a využili jej v pozici anteponovaného shodného přívlastku (...i v mikrobiologickém oddílu...), případně využili samotného substantiva z vedlejší věty v pozici neshodného přívlastku (...i v oddílu mikrobiologie...), tyto varianty nelze z komunikačního hlediska považovat za chybné. Nejpočetněji však byla zastoupena nominativní forma, a to celkem ve 40 % případů (...i v oddílu věnující se mikrobiologii...).

Ačkoli substantivum vyskytující se v řídicí větě v příkladech 8 a 9 naznačuje díky předložce **genitivní** pádovou formu, úspěšnost v řešení se pohybovala na hranici 40 %.

8) ...má bydliště sto metrů od domu, který patří manželce... → ...má bydliště sto metrů od domu patřícího manželce...

9) ...sedí kousek od provazů, které uzavírají vchod... → ...sedí kousek od provazů uzavírajících vchod...

Žáci často považovali za nominalizaci pouhé vynechání vztažného zájmena, přičemž zbytek větné struktury ponechali ve stejné formě. Za zmínku u prvního příkladu stojí, že žáci kromě náležitého adjektiva na -cí zapisovali i posesivní adjektivum, jež jsme taktéž hodnotili jako správné (...má bydliště sto metrů od manželčina domu...), případně konkurenční genitivní formu (...má bydliště sto metrů od domu manželky...). Některé žákovské odpovědi se však významově zcela odchyľují od původní zadané struktury (sedí u vchodu uzavřen provazy / sedí kousek od uzavírajících vchodových provazů / sedí kousek od provazů a uzavírá vchod).

Na hranici 40 % se pohybovala úspěšnost žáků při řešení struktury, jejíž nominalizát má být ve tvaru **dativu** plurálu.

10) ...organismům, které se vyskytují na určitém omezeném území... → ...organismům vyskytujícím se na určitém omezeném území...

Odpovědi žáků mohou naznačovat, že si nemusejí dostatečně uvědomovat vztah adjektiva ve funkci shodného přívlastku s rozvíjeným substantivem. Převažující zastoupení má varianta *vyskytujících* (...organismům vyskytujících se na určitém omezeném území...), kterou můžeme považovat jak za formu genitivu plurálu, tak lokálu plurálu, z čehož vyvozujeme, že žáci mohli být ovlivněni pádem výrazů nacházejících se za výsledným

adjektivem. Poměrně výrazné zastoupení má i nominativní forma deverbálního adjektiva (...*organismům vyskytující se na určitém omezeném území...*).¹¹

Diskuse a závěr

Výsledky naší sondy ukázaly, že žáci všech ročníků a typů škol jsou většinou schopni určit dominující člen vyznačeného postponovaného shodného přívlastku, je-li nominální skupina na začátku větné struktury a postponovaný přívlastek se nachází v pozici těsně za rozvíjeným substantivem: *Z ohniště vyhaslého po bouřkové přeháňce stále sálalo teplo*. Za komplikující faktor považujeme pozici nominální skupiny jinde než na začátku větné struktury: *Úřadovat má prezident v bytě patřícím pražskému arcibiskupství*. Dalším faktorem komplikujícím identifikaci vztahu mezi přívlastkem a substantivem je pravděpodobně i vzdálenost přívlastku od tohoto substantiva: *Aktuálně platná kodifikace je uváděna zejména v jazykových učebnicích pro základní, střední a vysoké školy schválených Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR*. Žáci tendovali k zápisu výrazů vyskytujících se v bezprostřední blízkosti vyznačeného adjektiva – za řídicí člen pak považovali nikoli člen dominující, ale člen na tomto adjektivu závislý, případně větné členy, které s vyznačeným adjektivem do žádného vztahu nevstupovaly.

Co se týče schopnosti žáků nominalizovat vedlejší větu přívlastkovou, naše sonda naznačuje, že si žáci vztahy mezi větnými členy kondenzované výpovědi nemusejí uvědomovat, případně si je neuvědomují dostatečně. Nejčastěji pak dochází k porušení shody mezi shodným přívlastkem a substantivem. Žáci tak pravděpodobně neoperují s nabytými vědomostmi z jednotlivých jazykových disciplín, ale při tvorbě nominalizované struktury se řídí spíše povšechným (nikoli analytickým) porozuměním významu větné konstrukce. U převažujících nominativních tvarů deverbálních adjektiv na *-cí* (např. *uzavírající, utíkající* apod., ale nejen u nich) po nenominativních substantivech bychom mohli uvažovat nad tím, že žáci operují s představou, že jsou tato adjektiva nesklonná.

Do jisté míry mohou být žáci ovlivněni jednak svou čtenářskou zkušeností, neboť výsledné nominalizáty mají pro mladé čtenáře zajisté knižní povahu, jednak se ukazuje, jak je tato oblast pro žáky kognitivně náročná. Štěpáník (2022, s. 166) např. uvádí, že náročnost syntaktického učiva spočívá v tom, že se pohybuje „na úrovni funkce lexikálních jednotek ve větě, vztahů mezi větnými členy nebo větami, organizace větných členů do vět a jejich pravidel“. Kognitivní náročnost zjevně spočívá i ve faktu, že jde o intuitivně vnímané, avšak (ve školské praxi) nikoli nutně pojmenované predikace („kondenzace věty“). Je pak otázkou, zda by na procvičování této oblasti syntaktického učiva neměl být ve školách kladen větší důraz (k didaktizaci nominalizace viz např. Šinkovičová,

¹¹ Kvantifikované výsledky se nacházejí v připravované disertační práci.

2024), neboť má nepochybně i důsledky pro zevrubné porozumění textu i pro vlastní komunikační kompetence žáků (viz i Zimová, 2011/2012, 2015/2016).

Literatura

- Adam, R. (2018). Určování morfologických kategorií jmen: sonda do praktik začínajících studentů bohemistiky. *Didaktické studie*, 10(1), 13–30.
- Dokulil, M., Horálek, K., Hůrková, J., Knappová, M., Petr, J. et al. (1986). *Mluvnice češtiny 1*. Academia.
- Hájková, E. (2021). *Kapitoly z didaktiky českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Chvál, M., & Šmejkalová, M. (2018). Řešení úloh z české syntaxe žáky 4.–9. ročníků základních škol. *Studia paedagogica*, 23(1), 105–134. <https://doi.org/10.5817/SP2018-1-6>.
- Jelínek, M. (2017). Kondenzace. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Masarykova univerzita. <https://www.czechency.org/slovník/KONDENZACE>.
- Karlík, P. (2017). Nominalizace. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Masarykova univerzita. <https://www.czechency.org/slovník/NOMINALIZACE>.
- Rusínová, Z. (2017). Deverbální adjektivum. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Masarykova univerzita. https://www.czechency.org/slovník/DEVERBÁLNÍ_ADJEKTIVUM.
- Šinkovičová, P. (2024). Osvojení „nominalizace“ jako prostředku kondenzovaného vyjádření v odborném komunikátu. *Komenský*, 148(3), 40–45.
- Štěpáník, S., & Slavík, J. (2017). Žákovské prekoncepty jako konstitutivní prvek výuky mateřského jazyka. *Pedagogická orientace*, 27(1), 58–80. <https://doi.org/10.5817/PedOr2017-1-58>.
- Štěpáník, S. (2022). Ke kognitivní náročnosti výuky syntaxe: produktivní kultura vyučování a učení ve výuce českého jazyka. In T. Janík, J. Slavík, & T. Češková (Eds.), *Produktivní kultura vyučování a učení v didaktických kazuistikách* (s. 165–191). Masarykova univerzita. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0241-2022>.
- Vaňková, J. (2021/2022). Vedlejší věty, jejich forma a sémantika ve školní praxi (nejčastější problémy spojené s klasifikací vedlejších vět). *Český jazyk a literatura*, 72(2), 60–68.
- Zimová, L. (2011/2012). O potřebnosti větného rozboru. *Český jazyk a literatura*, 62(5), 241–244.
- Zimová, L. (2015/2016). Ještě jednou k výuce skladbě. *Český jazyk a literatura*, 66(4), 164–169.

Výzkum byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (projekt č. 274125). Poděkování za připomínky M. Hirschové a R. Adamovi, jakož i oběma anonymním recenzentům.